

**DİLDE SADELEŞME TARTIŞMALARI: 1970 YILI “TÜRK DİLİ” DERGISİNDE
ARAPÇA, FARŞÇA VE BATI DİLLERİNDEN GELEN KELİMELERE KARŞI
TAKINILAN TAVIR**

Mehmet ÖZDEMİR
Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
mehmetoz@sakarya.edu.tr

Abdullah DAĞTAŞ
Milli Eğitim Bakanlığı,
abdullahdagtas@hotmail.com

Özet

Dil, bir milletin hafızasıdır, millet olduğunun en büyük delilidir. Tarih sahnesinde milletler, dilleriyle yaşayıp var olmaktadır. Milletlerin tarihi süreçte geçirdikleri her türlü değişim de kendisini, “değişen ve gelişen” bir yapı olarak dilde göstermektedir. Yazılı örneklerine, ilk defa 8. yüzyılda Köktürk Kitabeleri’nde rastladığımız Türk dili de çeşitli sebepler doğrultusunda değişmiş, gelişmiş ve farklılaşmıştır. Türk dili, tarih boyunca Çin, Hint, Fars, Arap ve Batı medeniyetleri gibi birçok güçlü medeniyetlerle karşılaşmış, bu karşılaşmalardan etkilenmiş ve aynı zamanda etkilemiştir. Bu karşılıklı etkileşimler daha çok bir “medeniyet değiştirme” çabası olarak karşımıza çıkan “İslâm” medeniyeti ve “Batı” medeniyetine geçiş süreçlerinde daha çok yoğunlaşmıştır. Ülkemizde de dilimiz üzerinde bu iki medeniyetin etkileri, genel olarak “sadeleşme/özleşme” adı altında uzun yıllar tartışılmış ve yeri geldikçe de tartışılmaktadır. Buradan hareketle çalışmamızın konusunu, 1970 yılı Türk Dili dergisinin on iki sayısında yazarların dilimizdeki “Arapça, Farsça ve Batı dillerinden gelen kelimelere karşı takındıkları tavırlar” oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, 1970 yılında “özleştirme-arındırma-tasfiye” çabaları ile “yaşayan Türkçeyi” “koruma kaygısı” etrafında, ileri sürülen görüşleri, tartışmaların içeriğine göre iki başlık oluşturularak değerlendirmek ve günümüze ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Arapça, Farsça ve Batı dillerinden gelen kelimeler, yaşayan Türkçe, özleştirme-arındırma-tasfiye çabaları.

**DISCUSSION OF LANGUAGE SIMPLIFICATION: DEVELOPING ATTITUDE
TOWARDS WORDS ORIGINATING FROM ARABIC, PERSIAN AND WESTERN
LANGUAGES IN “TURKISH LANGUAGE” MAGAZINE OF 1970**

Abstract

Language is the memory of a nation and the biggest evidence of being a nation. A nation comes into existence in history stage with its language. Every type of change a nation had in historical context appears in the language which is a “changing and developing natural asset, means and a social concern”. Turkish language which we met written samples of it for the first time in Gokturk Epigraphs in the 8th century has changed, developed and became dissimilar in accordance with various reasons. Turkish language encountered many powerful cultures and civilizations throughout history such as Chinese, Indian, Persian, Arabic and Western civilizations and was affected from these. Among these encounters, with the decision of to be involved in western civilization and Islamic civilization being mostly a “civilization change” process, influence of those civilizations became more intense on Turkish language. In our country influence of those two civilizations, Islamic and Western, on our language have been discussed for years under the name of “simplification/being purified” in general and still being discussed as the occasion arises. From this point of view, subject of our study is composed of “authors, developing attitude towards words originating from Arabic, Persian and Western languages” which covered twelve pages of the magazine of Turkish Language in 1970. Objective of this study is to evaluate suggestions and enlighten today by constituting two headings according to the scope of discussions, around “apprehension of conservation” regarding “ongoing Turkish”, with the efforts of “nativisation-purification-refinement” in 1970.

Key words: Turkish language, words originating from Arabic, Persian and Western languages, ongoing Turkish, efforts of nativisation-purification-refinement.

Giriş

Birçok dinde ve mitte ifade edildiğine göre dil, insan gücü ve yaşamın kaynağıdır (Fromkin, Rodman ve Hyams, 2010). Anne karnından başlayıp ölümüne kadar insan hayatının temel işlev aracı dildir. Hatta annenin veya bir başkasının anne karnına yönelerek söyledikleri veya annenin içinde bulunduğu ortamdaki sesler, çocuk tarafından algılanmaktadır. Bunu, bebeklerin babıldama ve çağıldama dönemlerinden çok daha önce anne karnında ilk dillerinin ne olacağına dair gerekli unsurları toplamaya başladıklarını öne süren bir çalışma doğrulamaktadır. Çalışmaya göre sadece yeni doğan bebekler farklı ağlama melodileri üretme yeteneğine sahip değildir; hamileliğin son üç ayı içerisinde, cenin (fetal) dönemi esnasında, bebekler duydukları dil ortamlarına göre tipik melodi kalıpları üretmeyi tercih ederler (Mampe, Friederici, Christophe ve Wermke, 2009). Ayrıca insanın anne karnında başladığı anadilini öğrenme süreci, hayat boyu devam eder (Özbay, 2007).

Öğrenimi hayat boyu devam eden dil, Aksan'a (2009: 11) göre "Bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyüü bir varlıktır. O gerek insan, gerek toplum, gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünölemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur." Dilin umumiyetle insanlar arasındaki anlaşmayı temin eden bir vasita olarak tarif edildiğini belirten Timurtaş'a (1981: 8) göre "... dil, insanlar arasındaki anlaşmayı sağlayan, içtimâî ve tabîî bir varlıktır." Ergin'e (2004: 3) göre de "Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabîî bir vasita, kendine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örölmüş içtimâî bir müessesedir." Dile yönelik yapılan bu tanımların her biri, dilin insan hayatında, onun varlığını ve dünyayı anlamlandırma sürecinde nasıl bir rol oynadığını gösteren tanımlardır. Bununla birlikte son iki tanımda belirtildiği gibi dilin en önemli özelliği, ilk insandan günümüze kadar var olan ve aynı zamanda değişen ve gelişen tabîî bir varlık, vasita ve içtimâî bir müessese oluşudur.

Öte yandan "Her türlü dilsel dönüşüm, dil içi olgulardan ziyade ekonomi, siyaset ve toplum gibi dil dışı alanlarda meydana gelen değişimlerle yakından ilgilidir" (Bosnalı, 2014: 34) ve "... bir toplumdaki sosyopolitik, sosyoekonomik ve sosyokültürel değişmelerin de dile yansması kaçınılmazdır" (Gönölal, 2011: 1128). Yazılı ilk örneklerine, 8. yüzyılda Köktürk Kitabeleri'nde rastladığımız Türk dili de çeşitli sebepler doğrultusunda değişmiş, gelişmiş ve farklılaşmıştır. Türk dili tarih boyunca Çin, Hint, Fars, Arap ve Batı medeniyetleri gibi birçok güçlü medeniyetle karşılaşmış, bu karşılaşmalardan kendisi etkilendiği gibi karşı tarafı da etkilemiştir.

Dilde Sadeleşme Tartışmaları: 1970 Yılı "Türk Dili" Dergisinde Arapça, Farsça ve Batı Dillerinden Gelen Kelimelere Karşı Takınılan Tavr

Bu karşılaşmalar arasında daha çok bir "medeniyet değıştirme" süreci olarak da nitelendirebileceğimiz İslâm medeniyeti ve Batı medeniyetine geçme kararı ile birlikte dil açısından etkileşme daha derin ve kalıcı olmuştur ve olmaktadır. Bu bakımdan 19. yy'ın son yarısı ve 20. yy'ın başlarından itibaren ülkemizde de dilimiz üzerinde bu iki medeniyetin etkileri, genel olarak "sadeleşme/özleşme" adı altında uzun yıllar tartışılmıştır, yeri geldikçe de tartışılmaktadır.

"Tanzimat yılları, dilde bir tasfiyenin yapılması gerektiğinin dillendirildiği hatta bu uğurda ciddi girişimlerin yapıldığı yıllar oldu" (Pala, 2002: 50). "Tanzimat Fermanı ile birlikte medeniyet değıştirme kararını uygulamaya başlayan Osmanlı Devleti'nde eski kurumlar yavaş yavaş eleştirilerin hedefi olmaya başladı. Eleştirilerin hedefinde başlangıçta devlet kurumları ve yöneticiler olmasına rağmen bir müddet sonra sıranın sosyal hayatın bir parçası olan dil, edebiyat, musiki ve mimariye geldiğini görüyoruz" (Özdemir, 2013: 9). Bu doğrultuda "XIX. yüzyılın ortalarında, yenilik taraftarı olan Tanzimat yazarları ilk özel Türkçe gazeteyi yayınladılar; Fransızcadan aldıkları deneme, gazete makaleleri, kısa hikâye ve roman gibi birçok yeni edebiyat türlerini tanıttılar. İlk Türk tiyatro eserini de onlar yazdılar" (İz, 1988: 1015-1016). Hatta Şinasi, Agâh Efendi ile birlikte çıkardığı Tercümân-ı Âhval'de "giderek halkın anlayacağı bir dil kullanacaklarını" ifade eder, diğer gazete ve dergiler de bunu takiben sade bir dil kullanacaklarını belirtirler.

"Ancak, bütün gayretleriyle birlikte, başarılacak işlerin çokluğu ve zorluğu, Tanzimatçıları amaçlarına ulaşmaktan alıkoydu. Her cephede koşmak ve her konuda kalem yürütmek zorunda bulunmak yüzünden, başladıklarını eksik bıraktılar. Yaptıklarında tereddütten ve kararsızlıktan kurtulamadılar. Bu kararsızlık, onları çok kere fikirlerinde aykırılığa düşürdü. Ele aldıkları her meselede, elbette tamamıyla yetki sahibi değillerdi. İşte Tanzimatçıların hemen hepsinde görülen ikiliğin sebepleri bunlardır. Dil bahsinde de böyle oldu. Lisan-ı Türkî mi? Lisan-ı Osmanî mi? Türkçe, Arapça ve Fars dillerinin etkisinden büsbütün kurtulabilir mi, kurtulamaz mı? Kurtulması mümkün olsa da faydalı olur mu olmaz mı?... Tanzimatçıların zihinlerinde yer tutan bu sorular, hiçbir zaman onların hepsinde tam cevabını bulamadı. Cevap verenler de ara sıra birbirine aykırı düşen fikirlerini hatta aynı yazıda bulandırmaktan kendilerini kurtaramadılar" (Levend, 1960: 138). Başka bir ifade ile Batı ile temasa geçen, ilk defa divan edebiyatına, onun dili ve mazmunlarına karşı çıkan Tanzimat devri aydınları, dilin sadeleşmesi sürecinde pek başarılı olamamışlardır.

Tanzimat sonrası, sanatın dilinin ayrı olması gerektiğini ileri süren ve Ömer Seyfettin'in *Yeni Lisan* makalesinde "... hiçbirisi esaslı ve mühim bir teceddüt gösterememişler, yalnız çalmışlar, çalmışlar, çalmışlar. Eserlerinin isimlerini bile Fransızcadan aynen aşırılmışlardır" (Seyfettin, 1911: 1) dediği *Servet-i Fünûn* şair ve yazarlarının ise "dilde sadeleşme" gibi bir düşünceleri hiç olmamıştır. "Tanzimatı

izleyen Servet-i Fünûn ve Edebiyatı Cedide dönemleri, bu dönem şair ve yazarlarının san'at, dil ve üslûp anlayışları yüzünden, dilin yeniden ağırlaştığı bir dönemdir. Kullandıkları dil malzemesinin durumu ve üslûba gösterilen büyük özentisi sebebiyle, Tanzimat döneminde bir dereceye kadar sadeleşme yolu tutmuş olan yazı dili yeniden ağırlaştığı için bunu bir gerileme sayanlar olmuştur" (Korkmaz, 1973: 105). Başka bir görüşe göre de "Yazı dili Şinasi'den başlayarak gittikçe sadeliğe yüz tutmuş ve tabii bir yolda gelişmeğe başlamıştı. Edebiyat dili, şimdi tekrar-bu defa başka bir yolda-derin bir uçurumla konuşma dilinden ayrılmış oluyordu. Bu, dilde bir gerilemeydi. Servet-i Funûncular, bu süslü ve özentili dille, fikirde ve teknikte sağladıkları üstünlüğe bir şey katmış olmuyorlardı. Tersine olarak bu ağır dil, onların en zayıf tarafıydı" (Levend, 1960: 195).

"Servet-i Fünûn dergisinin, "Edebiyat ve Hukuk" makalesi sebep gösterilerek kapatılmasından sonra (3 Teşrin-i evvel 1317/16 Ekim 1901, S. 553), İstanbul'daki edebî hareketler durma noktasına gelmiştir. Artık, Servet-i Fünûn topluluğu da dağılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar (23 Temmuz 1908) sürececek olan bu dönemde sanat ve edebiyat faaliyetlerinin son derece azaldığını, yazılıp çizilenlerin de acemice şeyler olduğunu görüyoruz... sonuç olarak 1901-1908 yılları arasında basın ve edebî hayat en kısır dönemini yaşamıştır" (Özdemir, 2010: 41). Bununla birlikte *Servet-i Funûn*'un kapatılmasından sonra edebî faaliyetler, "Kâbe-i Hürriyet" olarak adlandırılan Selanik'te devam etmiştir. İstanbul'da yazılarını yayımlayamayanlar, Selanik Lisesi öğretmenlerinin çıkardığı *Çocuk Bağçası* adlı dergide yazılarını yayımlamışlardır. Bu dönemde dil, edebiyat ve hece-aruzla ilgili tartışmalar, bu dergide sürdürülmüştür.

İkinci Meşrutiyet ile birlikte ise dilde sadeleşme tartışmaları "iki ayrı görüş" etrafında hızlanmıştı. "Bunlardan biri tasfiyecilerin, öbürü sade Türkçecilerin görüşü idi. 1909'da çıkmağa başlayan *Türk Derneği* dergisi etrafında toplanan tasfiyeciler yüzde yüz özleştirme davası güdüyor. Türkçedeki bütün yabancı kelimelerin atılmasını istiyorlardı. Bu görüş rağbet bulamamış, tasfiyeciler bir başarı sağlayamadan dağılmışlardır" (Tekin, 1988: 1029). İkinci görüş ise bilindiği gibi o zamana kadar dilde sadeleşme konusunu daha etraflı, daha ilmî bir tabana oturtan Ömer Seyfettin ve arkadaşlarının 1911 yılında *Genç Kalemler* dergisi etrafında *Yeni Lisan* makalesi ile başlattıkları dilde sadeleşme tartışmalarıdır. "Genç Kalemcilerin öncelikle istedikleri şeydu: Yazı dili ile konuşma dilini birleştirmek... Ömer Seyfettin'in öncülüğü ile açılan bu "yeni lisan" tartışmalarına Ziya Gökalp da katıldı. Türkçenin sadeleşmesi konusundaki görüşlerini hem şiirleri, hem de düzyazılarıyla açıkladı. Sadeleşme eyleminin bilinçlenmesinde, yaygınlık kazanmasında Ziya Gökalp'in önemli bir etkisi oldu" (Özdemir, 1980: 27-28).

II. Meşrutiyet'in ardından "Cumhuriyet devrinde Atatürk tarafından başlatılan dil reformu Meşrutiyet devrindeki dilde Türkçülük hareketine bakarak daha radikal, yani daha kökten bir hüviyet taşır. Atatürk, bu reforma girişmeden önce Türk dili ve gerçekleştirmek istediği dil reformu hakkındaki görüşlerini en az üç kere açıklamıştır. Bunlardan birincisi, Birinci Dünya Harbi'nin sonlarına doğru Macar Türkologlarından J. Nemeth'in o sıralarda çıkan *Türkische Grammatik* adlı Türkçe gramerindeki bir tasnif dolayısıyla yapılmıştır. Macar Türkologu bu kitabında üç türlü Türkçe bulunduğunu belirtmişti: 1. *Fasih Türkçe*, yani resmî ve edebî Türkçe. 2. *Orta Türkçe*, yani orta sınıfın kullandığı Türkçe. 3. *Kaba Türkçe*, yani halk ve köylü veya avam Türkçesi. Atatürk bu tasnifteki kaba Türkçe deyimine öfkelenmiş ve üç türlü Türkçe için "Bu farklar kalkmalı; ortak dili, yani gazete dilini, yalnız aydınlar değil, herkes anlayabilmeli" demiştir. Atatürk, dil reformu konusundaki ikinci açıklamasını 27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlerle görüşürken yapmıştır. Konuşmasına "*Muallime hanımlar*" yerine "*Muallim hanımlar*" hitabıyla başlayan Atatürk, daha sonra, "*İhtimal ki muallime demediğim için beni tahtie ediyorsunuz. Ben lisanımızda tâ-i te'nisi kullanmak zaruretinde olmadığımızı zannediyorum*" demiş ve Türkçeyi Arapça kurallardan kurtarmak fikrini savunmuştur. Atatürk'ün dil konusundaki üçüncü ve dil reformunu başlatmadan önceki son ve en kesin açıklaması ise, bilindiği gibi, Sadri Maksudi Arsal'ın 1930 sonlarında yayımlanan *Türk Dili İçin* adlı eseri münasebetiyle yapılmıştır. Atatürk bu eser için yazdığı ve kitabın başına alınan 2 Eylül 1930 tarihli el yazısı notunda bilindiği gibi şöyle der: *Millî his ile millî dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir, yeter ki bu dil şuurla işlensin... Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır*" (Tekin, 1988: 1030-1031).

Atatürk'ün bu görüşlerini önce 1928 yılında Arap alfabesinin kaldırılarak yerine Latin temelli yeni Türk alfabesinin getirilmesi, 1 Eylül 1929'da okullardan Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması, 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu'nun kurulması ve 26 Eylül 1932'de gerçekleştirilen Birinci Türk Dil Kurultayı takip etmiştir (Levend, 1960; Özdemir, 1980). Tekin'e (1988: 1032)göre de böylece "Dil reformu" başlatılmış oluyordu. Atatürk'ün yukarıda belirtilen görüşleri arasındaki son görüşü, özellikle Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ile bir devlet politikası hâline gelmiştir. Türk Dil Kurumu, dilde yapılan reformların kurumsal yapısını oluşturmuştur. Dilde sadeleşme çalışmaları da o yıllarda, cemiyetler kanununa göre kurulmuş hususî bir dernek olan ve anayasanın teminatı altındaki bir inkılâp müessesesi bile olmayan Türk Dil Kurumu'nun (Hacıeminoğlu, 2011) bünyesinde toplanmış kişilerce sürdürülmüştür.

Bu tartışmalar yapılırken, ortaya atılan görüşler arasında dikkat çekici ifadelerin kullanıldığını görüyoruz. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Atatürk'ün

Mehmet ÖZDEMİR, Abdullah DAĞTAŞ

dil konusundaki açıklamaları ortadadır. Bildiğimiz kadarıyla Atatürk'ün kendisi, bütün bu sadeleşme sürecinde "dil devrimi" gibi bir ifadeyi hiç kullanmamıştır. Buna rağmen, sonradan bu dönemi anlatan yazarların "dilde sadeleşme" çabalarını değerlendirirken, bizim ilmî bulmadığımız, "dil devrimi" gibi bir isimlendirmeyi kullandıklarını görüyoruz. Zor da olsa, alfabe ya da harflerinizi bir anda değiştirip devrim yapabilirsiniz. Bu yapılmıştır da. Ancak, bir dili bir anda bırakıp bir başka dili kullanmaya başlamanın, yani "dil devrimi" yapmanın sosyolojik olarak bir örneğinin olmadığı da ortadadır. Nitekim Levend, Atatürk'ün ölümüne kadarki dönemi iki evreye ayırarak, o yıllarda yapılan dilde sadeleşme çalışmalarını şu şekilde anlatır: "Dil devriminin I. Türk Dil Kurultayı ile başlayan ilk evresi, yabancı kelimelere Türkçe karşılıklar bulmak, halk ağzından söz derleyerek Türk dilinin kelime hazinesini meydana çıkarmak, Türk dilinin eskiliğini, başka dillerle olan münasebetlerini araştırmak gayreti içinde geçmiştir. Türk dilini yabancı dillerin salgınından kurtarmak için girişilen bu savaşa bütün millet katılmış, gazete ve dergiler sütunlarını yeni bulunan Türkçe karşılıklara ayırmış, bir seferberlik havası içinde herkes kendini bu işe vermiştir... Dil devriminin ikinci evresi, Güneş-Dil teorisinin ortaya atılmasıyla başlar... Atatürk, Güneş-Dil teorisini benimsemiş, tarih tezine uygun olarak, Türk dilinin eskiliğini bununla açıklamak istemiştir" (Levend, 1960: 460). Bir başka görüşe göre ise aynı dönem şu cümlelerle özetlenir: "1932-1934 yılları arasında dil inkılabının ilk devresi bir araştırma devresi oluyor. Bu çalışmalarla birlikte kitaplardan ve halk ağzından kelimeler taranıp derlenir. Fakat 1934'ten sonraki ikinci safhada yeniden kelime yapılarak, hatta uydurularak bu Arapça, Farsça asıllı kelimelerin yerine kullanılıyor. 1935'te "Güneş-Dil" teorisıyla normal yola dönülüyor. Fakat daha sonraki yıllarda "tasfiyecilik", "öztürkçecilik" hareketi olarak devam ediyor. Bilhassa Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarıyla bu hareket 1955'ten sonra süratleniyor" (Timurtaş, 1981: 33).

1970'li Yılların Siyasi Manzarası

İşte bu "özleştirmecilik" ya da "tasfiyecilik" hareketinin siyasetle doğrudan bağlantılı olarak en yoğun olduğu dönemlerden birisi de 1970'li yıllardır. Bu çalışma ile de 1970 yılında "özleştirme-arındırma-tasfiye" çabaları ile "yaşayan Türkçe"yi "koruma kaygısı" etrafında, ileri sürülen görüşleri değerlendirmek ve günümüze ışık tutmak amaçlanmıştır.

1970'li yıllar, sadece "dilde sadeleşme" tartışmaları açısından değil, Türk siyasi tarihi açısından da önemli gelişmelerin yaşandığı yıllardır. İktidarda hükümet olarak 10 Ekim 1969 seçimlerinde % 48 oy alan ve ikinci hükümetini kuran Süleyman Demirel'in Genel Başkanı olduğu Adalet Partisi vardır. Ancak bu iktidar, eski Demokrat Parti mensuplarının siyasi haklarının iadesi meselesinin çözülmesi gibi isteklerden

dolayı parti içi muhalefet yüzünden zor günler yaşamaktadır. Muhalefet partilerinin de desteği ile istifaya zorlanan hükümet, sonunda güvenoyu alamadığı için 11 Şubat 1970'te düşürülür. Ardından partisinden ayrılan birçok milletvekiline rağmen Demirel, 6 Mart 1970 tarihinde, 12 Mart 1971 muhtırası ile sona erecek olan, tek başına iktidar olduğu üçüncü hükümetini kurar. Bu süreçte, bir taraftan Amerika ile meşhur "haşhaş ekimi" problemi yaşanırken diğer taraftan artan öğrenci olayları, kurulan bu üçüncü hükümetin de sonunu hazırlar. 1970 yılında, siyaset alanında bu hızlı değişimler yaşanırken diğer taraftan da dilde sadeleşme ve öz Türkçecilik tartışmaları bütün hızıyla devam etmektedir. İktisat Profesörü Orhan Oğuz'un Milli Eğitim Bakanı olarak görev yaptığı bu dönemde, Türk Dil Kurumu'nun başında da 1969 yılında Gündüz Akıncı, 1969-1976 yılları arasında ise felsefe Profesörü Macit Gökberk bulunmaktadır. Atatürk'ün 1936 yılından itibaren özleştirmecilikten vazgeçtiği ve en yakınında olanların da bunu doğruladıkları bilinmesine rağmen (Ercilasun, 1993; Banarlı, 2002) bu yıllarda "Özleştirmeciler, devrimlerle yenilenen toplumun, dilinin de devrimler zincirinin ayrılmaz bir halkası olduğunu dolayısıyla özleştirmenin devam etmesi gerektiğini söylerken, muhafazakârlar, onları solculuk ve Türk milletini sevmemekle itham etmekte; özleştirmecilerse karşı tarafı Atatürk devrimlerine karşı olmakla hatta Osmanlı'yı yeniden diriltmeye çalışmakla suçlamaktadır" (Gönülal, 2011: 1133). Buna karşılık o yıllar, kendilerini "dil devrimcisi" olarak görenlerin yaptıklarından dolayı, "Türkçenin karanlık günleri" olarak da değerlendirilmiştir (Hacıeminoğlu, 2011).

Diğer taraftan bu yıllarda "öz dil", "öz Türkçe" gibi diğer isimleri de bulunan Türkçedeki Arapça ve Farsça kelimelerin dilden atılması yani "özleştirme", "tasfiye" çalışmalarına Türk Dil Kurumu üzerinden devam edilmesi, Türk Dil Kurumu'nun eleştirilerin hedefinde bulunmasına sebep olmuştur. Ayrıca Kurum'un *Türk Dili* dergisi de bu "özleştirme", "tasfiyecilik" hareketinin yayın organı gibi kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu'nun dışında Milli Eğitim Bakanlığı ve TRT de zaman zaman bu tartışmaların içine çekilerek eleştirilerden payını almıştır (Hacıeminoğlu, 2011; Timurtaş, 1981). Çünkü Türk Dil Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı, TRT ve birtakım basında söz sahibi olmuş ve bu kurumlar, Dil Kurumu'nun dediklerine itibar etmişlerdir (Timurtaş, 1981). Bu yüzden dil tartışmalarının en hareketli yaşandığı dönemin 1960'ların sonundan 1980'lere kadar geçen sürede olduğu söylenebilir. Genel itibarıyla bu süreçte, "özleştirme-arındırma-tasfiye" çabasını "Sol"un daha çok sahiplendiğini, diğer taraftan millî değerleri gözetken "Sağ"ın ise bir medeniyet dili olan "Osmanlı Türkçesi"ni koruma kaygısı taşıdığını söyleyebiliriz.

1970 Yılı "Türk Dili" Dergilerinde Dilde Sadeleşme Tartışmaları

1970 yılında, Türkçenin sadeleştirilmesi ile ilgili tartışmaların, *Türk Dili* dergisinde çok zengin ve çeşitli başlıklar altında yapıldığını görüyoruz. Ancak dergide gündeme getirilen görüşlerin sadece derginin ve yazarlarının bakış açısını yansıttığını da hatırlatmamız gerekmektedir. Bu tartışmaların bir kısmı kelime, bir

Mehmet ÖZDEMİR, Abdullah DAĞTAŞ

kısmı da cümle boyutunda yapılmıştır. Bu dönemde *Türk Dili* dergisinde dikkat çeken tartışma konularını şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

Arapça ve Farsça Kökenli Kelimeler Üzerine Yapılan Tartışmalar

İslamiyet'in kabulü ile birlikte 10. yüzyıldan itibaren Türkçede yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanan ve zamanla da büyük ölçüde "Türkçeleşen" Arapça ve Farsça kelimelere karşı *Türk Dili* dergisinin 1970 yılındaki tutumu, pek olumlu değildir. Dergideki yazılarında bu konuyla ilgili görüş bildiren yazarlardan Horozcu (1970), derginin *Aralık* sayısında, kendisine "yaşam öyküsü, şiir görüşü ve dil tutumu" ile ilgili sorulan sorulara karşılık olarak Ömer Asım Aksoy'a gönderdiği mektupta, bizim "neden Arapça ve Farsça kelimeleri kullanamayacağımız" ile ilgili şunları söyler: "Eskiler Arapça, Farsça kelimeler kullanırlardı. Ama bunları papağan gibi değil, bilerek kullanırlardı. Çünkü okullarında Arapça ve Farsça okurlardı. Fransa'da her düşünür Latince ve Yunanca bilir. Çünkü iyi Fransızca düşünebilmek Latince Yunanca bilmeye bağlıdır. Oysa biz artık Arapça ve Farsça okumuyoruz, okutamıyoruz okullarımızda. Türlü nedenlerle okutmak da istemeyiz. Öyleyse Arapça ve Farsça kelimeleri de kullanamayız. Ne dilimiz yatar buna, ne kafamız" (Horozcu, 1970: 259). Görüldüğü gibi Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmama gerekçesi olarak bu dilleri "bilmeme" ve "okumama" mazereti ileri sürülmektedir.

Hatiboğlu (1970), derginin *Kasım* sayısındaki "Atatürk ve Bilim" başlıklı yazısında, "ölümsüz Atatürk'ün açtığı çığırda dil devrimini gerçekleştirirken yabancı sözcüklerle ve özenti olarak yabancı sözcük kullanımıyla savaşmak gerektiğini" ifade eder. Ardından, "yabancı kelimelerin, Türkçe karşılıkları bulunmadığı için getirildiğini, vaktiyle de bu düşünceden dolayı dilimize aktarıldığını ve üstün sayıldığını" söyler. Bu duruma da "koyun dili" diye suçlanan Türkçe "dil" sözcüğü yerine Arapça "lisan" ve Farsça "zeban" sözcüklerinin dilimize aktarılmasını örnek gösteren yazar şöyle devam eder: "Türkçe 'dil' sözcüğü varken, bu sözcük 'koyun dili' gibi anlatımlarda da kullanıldığı için küçümsenmiş Arapça 'lisan', Farsça 'zeban' dilimize alınmış yerleştirilmiştir. Osmanlıcada, genellikle 'lisan' veya 'zeban' denilince yalnızca konuşulan dil anlaşılıyordu, hâlbuki Araplar da koyunun diline 'lisan', Farslar da 'zeban' demektedirler. Bunlar Türkçenin yoksunluğundan alınmış yabancı sözcükler değildir. Bir de bu çeşit özentilerimizle savaşmak gerekmektedir" (Hatiboğlu, 1970: 97-98).

Uyguner (1970) de derginin *Kasım* sayısındaki "Atatürk ve Dilimizin Yabancı Diller Egemenliğinden Kurtulması" başlıklı yazısında, "dillerin birbirinden kelime alıp verdiğinin hep söylendiğini, İslâm uygarlığı içinde de dilimize Arapça ve Farsçadan sözcükler girmeye başladığını, bu yabancı sözcükleri kullanmanın kibarlık sayıldığını"

dile getirir. Sonrasında Uyguner, dilin bu durumuna karşı "tarihsel bağlamda ortaya çıkan karşı çıkışları" şu şekilde özetler: "Âşık Paşa bunlardan biridir ve onun;

"Türk diline kimseler bakmaz idi

Türlere hergiz gönül akmaz idi."

dizeleri, bunu çok iyi belirten, bugün de bu konuda hemen ilk kez akla gelen dizelerdir. Her ne kadar 1248 yılında Karamanlı Mehmet Bey, '*Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır.*' diye ferman etmiş ise de buna uyan pek az [kişi] olmuştur... 1900 yıllarından sonra Batıya dönük yazınımız da aynı yoldan yürümüş, ağıdalı bir dil ve birbirine bağlanan tamlamalarla canlılık kazanmağa yönelmiştir" (Uyguner, 1970: 137). Uyguner, bu yıllardan sonra *Genç Kalemler* dergisinin başlatmış olduğu ve Ziya Gökalp'in de "kuramcılığını" yaptığı "Yeni Lisan" hareketinin, "sadeleşme" çabalarını hızlandırdığını ve yaygınlaştırdığını ifade eder.

Bununla birlikte Uyguner, "Atatürk'ün harf devriminden sonra giriştiğini iddia ettiği "dil devrimi"nde, yabancı kelimelere karşılık olarak eski Türkçe kelimelerin bulunmasını istediğini" ifade ettikten sonra şöyle devam eder: "Atatürk, başka dillerdeki her söz için en az bir kelime bulmalı!" diyor, sonra da şunları söylüyordu: "Onları ortaya atmak lâzımdır. Millî zevkimiz hangisinden hoşlanır ve onu kullanırsa, o zaman lügatimize koyalım" (Uyguner, 1970: 138). Bu sözler üzerine büyük bir çalışma dönemine girilmiş, halk ağzından sözler derlenmiş, temel eserler taranmış böylece tanıklarıyla tarama sözlükleri ve derleme sözlükleri hazırlanmıştır. Bu ifadelerde Atatürk'ün kullandığı "millî zevkin hoşlandığı kelimeleri kullanalım" ilkesi, aslında tartışmalar için bir çıkış yolunu da göstermektedir. Ancak ne yazık ki tartışma gürültüleri arasında dikkatlerden kaçmıştır.

Salihoğlu (1970), derginin *Haziran* sayısındaki "Agâh Sırrı Levend ve Yeni Kitabı" başlıklı yazısında, Agâh Sırrı Levend'in *Şemsettin Sami* isimli kitabında, Şemsettin Sami'nin dil konusunda yazdığı yazılarından bugünkü dile yaptığı aktarmalara yer verir. Bu aktarmalardan birinde Sami, "dilimizin Türkçe, Arapça ve Farsçadan meydana gelmiş olduğu fikrine katılmadığı ve bu yüzden dilimizdeki Arapça ve Farsça kelimelerin atılması" hakkında şunları söyler: "*Dilimizin Türkçe, Arapça ve Farsça'dan meydana gelmiş olduğu söylenir. Bu birleşme, başka dillerde olduğu gibi bir kimyasal birleşme gibi olmadığından, kullanılan Arapça ve Farsça sözcükler, yabancı olarak durmakta olup dilimize karışmamış, dilimizin kuralları ve şivesi değişmemiştir. Ne zaman istesek bunları atıp dilimizi zenginleştirebiliriz*" (Salihoğlu, 1970: 243). Dilimize Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerin "dilimize karışmamış" olduğunu savunmak, -en azından bazı kelimeler için- kabul edilebilir bir görüş değildir. Çünkü "cıharçûbe" Farsça; "çerçeve" Türkçedir, "nerdübân" Farsça, "merdiven" ise Türkçedir. Çoğaltılabilecek bu örneklerin dışında, Şemsettin

Mehmet ÖZDEMİR, Abdullah DAĞTAŞ

Sami'nin de savunduğu, Osmanlı Türkçesi'ndeki "konuşma dili ile yazı dili arasındaki fark" yazar tarafından da eleştiri konusu yapılmıştır.

Aslında iç hastalıkları uzmanı olan ve aynı zamanda dönemin Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörlerinden Dr. Ragıp Üner (1970), "Dil Üzerine" başlığı ile derginin *Mayıs* sayısında yayımlanan, Mecliste bütçe görüşmelerinin ardından dil ile ilgili yaptığı konuşmasında, "birtakım daire adlarının, bakanlık ve müdürlüklerin isimlerinin hâlâ "eski yabancı kılıkları" ile durmakta olduğunu" belirtir. Bu "eski, yabancı kılıklı" sözler ve bunların Türkçeleştirilmeleriyle ilgili de şunları söyler: "Neşriyat ve Müdevvenat Genel Müdürlüğü, Talim ve Terbiye - Tetkik ve İstişare - Murakabe Kurulları, Muamelât şubesi gibi... Telefon rehberine bakalım. Resmî daire adlarında çelişme vardır. Bazı bakanlıklarda Muhasebe Müdürlüğü, bazılarında Saymanlıktır. Bir Bakanlığımızın adı Tarım Bakanlığıdır. Ama örgütleri içinde Ziraî Mücadele Umum Müdürlüğü vardır..." (Üner, 1970: 153). Üner'e göre bu isimler "tez elden" Türkçeleştirilmelidir.

Özdemir (1970), derginin *Ocak* sayısındaki "Bir 'Dil Bilgini'nin Yanlıları" başlıklı yazısında, Faruk Kadri Timurtaş'ın *Bilgi* dergisinde yayımlanan yazılarından aldığı cümlelerinde, "Türkçenin değil, Osmanlıcanın soluğunun bulunduğunu" dile getirir. Bu ifadeler, yazarın "Osmanlıca" diyerek ifade ettiği dili, "Türkçe" kabul etmediğini de ortaya koymaktadır. Özdemir ayrıca, Timurtaş'ın yazılarında, "eski, yeni, yabancı ve Türkçe kelimeleri" birlikte kullandığını söyleyerek onu, şu cümlelerle eleştirir: "Sözcük seçimi yönünden de Timurtaş'ın bilinçli bir tutumu yoktur. Yazılarında yabancı öğelerle Türkçenin söz değerleri yan yana yer alır... Eski, yeni, yabancı ve Türkçe sözcükler iç içedir. Sözgelimi, başvurduğumuz bu birkaç yazıda aynı anlama gelen şu sözcüklere birlikte rastlıyoruz: "önemli-ehemmiyetli", "eğitim-terbiye", "gerçek-realite", "inkişaf-gelişme", "Maarif Bakanlığı-Millî Eğitim Bakanlığı", "ilgi-alaka", "işlem-muamele", "yayınlamak-neşretmek", "kavram-mefhum", "yüzyıl-asır", "idare-yönetim", "idareci-yönetici" (Özdemir, 1970a: 332).

Türk Dili dergisinde tartışmalarla ilgili "en uç görüşleri" savunan yazarlardan biri olan Özdemir (1970), derginin *Temmuz* sayısındaki "Nedenleme" başlıklı yazısında, "bilimsel düşüncü besleyemediğimizden her dönemde "tutuculuk ve gericilik" in varlığını sürdürdüğünü ve toplum yapımızı yenileştirecek "devrimsel" her atılımın bir "direnti" ile karşılaştığını" belirtir. Sonrasında "devrime ve devrimcilere kara üstüne kara çalan" İbrahim Kafesoğlu'nun 1000 Temel Eser arasında çıkan *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* adlı kitabında, dilden atılan kelimeler ile ilgili, "... Onlar, bir dilden koparılan bir kelimenin bir kültür mefhumunu da beraberinde götüreceğini ve yerine konan bir *tilcikin* bir başka âlemin, başka bir anlayışını getireceğini bilirler..." (s. 101) sözlerini, "aşınmış yargılar, dayancasızlık ve bilimdışılık" örneği olarak eleştirir.

Sonrasında, "Türk'e Türklüğünü unutturan, onu ulusal duyarlılığına yabancılaştıran kelimelerin dilden atılma nedeni"yle ilgili olarak şunları söyler: "Bunu gerektiren de kişisel istekler, zorlamalar değildir. Toplum yapısındaki gelişim ve değişimlerin bir sonucudur. Toplumsal yapıyla dilin sözcük dizgesi arasındaki bağıllığın yarattığı bir olgudur" (Özdemir, 1970b: 328). Dilimizin, kültürel bir kopukluğa sebep olmadan ve zenginliğine zarar vermeden sadeleştirilmesi düşüncesine katılarak, Kafesoğlu'nun ileri sürdüğü görüşlerin "tutuculuk, gericilik, aşınmış yargı, bilim dışı, dayancasızlık(!)" vb. olarak değerlendirilmesinin de gene yukarıdaki gerekçelerle doğru olduğunu söylemek mümkün değildir.

Özdemir (1970) ayrıca, derginin *Aralık* sayısındaki "Dil Donkişotluğu" başlıklı yazısında, "karşı çıkanlara rağmen dil devriminin yörüngesinden sapmadan yürüdüğünü, yazarlarımızın, ozanlarımızın Türkçedeki yabancı öğeleri "silkeleyip attıklarını" ifade eder. Buna da Bilge Karasu'nun, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* adlı eserinde "dil devrimi ile eşdeğer dil tutumunu" örnek gösterir: "179 sayfalık kitapta bugün için eskimiş, anlama ve imge gücünü yitirmiş tek bir sözcükle karşılaşmıyoruz. Kaba bir sayımla Türkçe sözcük oranı % 90 dolaylarında. Bu oranın dışında kalanlarsa, yabancılıklarını sezdirmeyecek ölçüde anlatıma sindirilmiş olan sözcüklerdir: Köşe, haber, resim, kahraman, ayin, sebep, ferahlamak... Bu tür örnekleri bir yana bırakırsak, öz Türkçe akımının zengin olanaklarından tümüyle yararlandığını söyleyebiliriz yazarın... Sözelimi... : İstemsiz, duyusuz, dinginlik, değin, dek, döngü, esirmek, evren, kez, sayım, bunluk, azık, özgür, umut, yararlanmak... En yeni sözcükleri bile yadırgatmadan, tümcelerine ustaca sindirmesinden geliyor onun asıl başarısı" (Özdemir, 1970c: 265).

Yazarın burada ifade ettiği ve dilde aşırılığı hatırlatan "Türkçedeki yabancı öğeleri silkeleyip atmak" yaklaşımı bizce ne kadar "eleştiriye" değerse, "yabancılıklarını sezdirmeyecek ölçüde anlatıma sindirilmiş" kelimelerin kabul edilmesi görüşü de o kadar "benimsemeye" değerlidir. Benzer görüşlerin aslında Felsefeci olan Ongun (1970) tarafından da seslendirildiğini görmekteyiz. Ongun derginin *Ocak* sayısında, daha önce *Dünya* dergisinde (4. XII. 1969) yayımlanan "Yeni Dilimiz" başlıklı yazısında, "ulusumuzun Türk olduğunu kesinlikle öğrendikten sonra dilimizin Türkçeleşmeye başlamasında ilk işçilerin halk ozanları olduğunu" ifade eder. Ancak "halk ozanlarından sazlı âşıkların iltifat ettikleri Arapça ve Farsça kelimelerin de "bir tarikatın, din ya da mezhebin, tekke ve camilerden taşan terimleri" olduğunu söyleyen yazar, bu sözcüklerin bir "bilgiçlik" taslama çabasının ürünü olduğunu ve bu sözcüklerin "aydınlarımız" tarafından dilimize sokulduğunu" belirtir. Fakat "Bundan, ozanların duygu ve düşüncelerini ifade için, dilimizin yetersiz olduğu sonucunu çıkarmak doğru değildir" (Ongun, 1970: 345). Ayrıca Ongun, "İslamiyet'in kabulünden sonra Arapça ve Farsçanın kullanımıyla birlikte halk diliyle hükümet dilinin birbirinden ayrıldığını, bunun da ulusal bilincin çok geç

uyanmasına neden olduğunu” ileri sürer. Bu da yazara göre, “... kendilerini yönettiğimiz öteki İslâm ve Hıristiyan uyruklar arasında silik, bilgisiz, kaba ve ilkel insanlar durumuna düşmemize sebep olmuştur” (Ongun, 1970: 346).

Dergi yazarlarından Levend(1970) de derginin *Şubat* sayısındaki “Türkçeyi Bozanlar” başlıklı makalesinde, “bugün yarı ölü olsa da “Osmanlıca”nın kullanıldığını ve dili bozan asıl kelimelerin “Osmanlıca” kelimeler ile yabancı kurallar olduğunu” ileri sürer (Levend, 1970a). Bundan dolayı, “alıştığımız Osmanlıca kelimelerin yerine öz Türkçe kelimelerin kullanılmasının bir ülkü işi” olduğunu savunan yazar, bunu yapmayan ve yapamayanlarla ilgili de derginin *Mart* sayısındaki “Öz Türkçeyi Yadırgayanlar” başlıklı yazısında: “... öz Türkçeyi yadırgarlar ve bununla uğraşmayı bir heves, gereksiz ve anlamsız bir çaba sayarak kınarlar. Dil devrimine inanmış görünenler arasında bile, böyle düşünenler vardır. Davayı bütünüyle ve bilinçle benimsedikleri gün, onlar da öz Türkçeyi, dil devriminin doğal bir sonucu sayacaklardır” (Levend, 1970b: 441) der.

Levend, (1970) derginin *Haziran* sayısındaki “Öz Türkçe-Osmanlıca Kırması Türkçe” başlıklı bir başka yazısında, kendisine gönderilen bir okuyucu mektubundaki sorudan yola çıkarak “öz Türkçecilerin” karşılıkları bulunan yabancı kelimeleri kullanmaktan kaçındıklarını, beğenmediklerinde daha iyilerini aradıklarını ve bulduklarında “yabancı/Osmanlıca” olanlarını attıklarını ifade eder. Oysa “Osmanlıca kırması Türkçeyi kullananlar” Levend’e göre; “... gelişigüzel, keyfe göre davranırlar. Bir gün bakarsınız, yazılarında öz Türkçe kelimeleri rahatça kullanmışlardır. Yarın o kelimelerin Osmanlıcasını kullanmakta bir sakınca görmezler. *‘Mecburiyet, mahallî, inkişaf, izah, taaccüp, sanatkâr, vuzuh’* gibi çok uygun karşılıkları olan yabancı kelimeleri ısrarla kullanırlar ve bundan bir zevk duyarlar. Bu gibi çelişmeler, anadili bilincinin olmamasından doğar. Türkçesi bulunmuş ve herkesçe beğenilip tutunmuş karşılıkları bırakıp da yabancı kelimeleri kullanmak, hiç bir zaman dil sevgisi ve saygısıyla bağdaşmaz” (Levend, 1970c: 169-170).

Osmanlı Türkçesini “yabancı” dil olarak değerlendiren bu bakış açısını kabul etmemiz mümkün değil, ancak elbette “Türkçesi bulunmuş ve herkesçe beğenilmiş ve tutulmuş” kelimelerin kullanılmasını da benimsediğimizi söylemeliyiz. Zaten Levend de “şimdilik de olsa bazı kelimelerin neden hem öz Türkçe hem de Osmanlıcasını kullanma” noktasında kendi tutumuyla ilgili olarak şunları söyler: ““zevk-beğeni”, “hal-durum”, “fikir-düşünce” gibi. Örneğin, “bir fikir vermek için” yerine “bir düşünce vermek için” demek uymuyor. “Durum”, “vaziyet” karşılığıdır; “hal” başkadır. “Zevk” her yerde “beğeni” değildir; ama dediğim gibi, yeni karşılıklar hep birer öneridir, işleye işleye elbet anlam ayrılıkları belirecek, en uygunları yerleşecektir” (Levend, 1970c: 172). “Kelimeleri teker teker değil, cümle içinde

değerlendirdiğini" belirten Levend, "yabancı/Osmanlıca" kabul ettiği bir kelimeyi Türkçe bir kelimeye bağlamaktan da kaçındığını dile getirir: "Hayat ve tabiat" kelimeleri edebiyat tarihinde sık sık geçer. "Tabii" karşılığı olarak bulunan "doğal" çok beğenilmiş ve tutunmuştur. "Doğal" benim de kullanmakta olduğum bir kelimedir. "Tabii"ye "doğal" deyince, elbet "tabiat"a da "doğa" denecektir. "Hayat"ı henüz kullanmadığıma göre, her iki kavramı bir araya getirmek isteyince, "hayat ve doğa" demek gerekecektir ki, bu sakat ve estetiği bozan bir deyiş olur... Benim henüz kullanmakta olduğum bu Osmanlıca kelimeler, Osmanlıların kullandıkları, yabancılığını duyuran, kamu zevkine, Türkçenin yapısına aykırı kelimelere benzemez" (Levend, 1970c: 172-173).

Levend, son olarak "bir kelimeye çok anlam yüklememek gerektiğini, çok zengin sayılan Arapçanın bu yüzden zayıf olduğunu ve "Osmanlıca"da da buna çokça rastlandığını" belirtir. "Örneğin, Fransızca "déclarer", "proclamer", "avis", "advertisement" kelimelerinin hepsi de Osmanlıcada "ilan" ile karşılaşılır. Oysa şimdi Türkçede "avis"yi "bildiri", "advertisement"ı da "duyuru" ile karşılıyoruz" (Levend-c, 1970: 173). "Türkçede ise böyle olmadığını, Türk dilinin işlene işlene bu yeni yolunda kendini bulacağını, olgunlaşacağını" savunan Levend ayrıca, 38 yıl gibi kısa bir sürede, bu konuda Türkçenin düzeltilmesiyle ilgili olarak da şunları söyler: "Bin yıla yakın bir zamandan beri Arap ve Fars dillerinin etkisi altında gelişmiş olan Osmanlıca'nın bozduğu Türkçenin, 38 yıl gibi, tarih bile sayılamayacak kısa bir süre içinde düzeltilmesini istemek insafsızlık olur" (Levend, 1970c: 173).

Bu noktada "Osmanlı Türkçesi" için, "yabancı veya Osmanlıca" demenin yanlış olduğunu, Arapça ve Farsçadan dilimize giren, dilimizin ses ve şekil özelliklerini alan, yeni anlam kazanan, şiirlerimizde, şarkı ve türkülerimizde, hikâye ve romanlarımızda kullanılan, en önemlisi anlamını halkın bildiği kelimelerin kullanılması gerektiğini, bunlara yabancı diyerek "silkeleyip atmanın" doğru olmadığını ifade etmemiz gerekir.

Türk Dili dergisinin Türkçedeki Arapça ve Farsça kelimelerle ilgili bir başka yaklaşımı daha dikkat çekmektedir. Buna göre, Arapça ve Farsçadan dilimize giren kelimeler yerine, kullanılmayan ya da kullanımdan düşmüş, eski Türkçe kelimelerin kullanılması savunulmaktadır. Yazılarında konuyla ilgili görüş bildiren yazarlardan Aksoy (1970), derginin *Şubat* sayısındaki "Ağaca Balta Vurmuşlar, 'Sapı Bedenimden' Demiş" başlıklı yazısında, "Türk Dil Kurumu üyesi Cevdet Kudret'in Türk Dil Kurumu'nu, "çok az kelime üretmek"le suçladığı yorumlarına cevap verirken Arapça ve Farsça kelimelerin yerine, dilimizde bulunan Türkçe kelimelerin yeğlenmesi" noktasında şunları söyler: "Çeşitli yayınlarımızda, raporlarımızda, konuşmalarımızda sık sık açıklıyoruz ki dilimizin özleşmesi kazandığımız yeni sözcüklerden çok, kullanageldiğimiz Arapça ve Farsça sözcükler yerine ileriden beri dilimizde bulunan Türkçelerinin yeğlenmesi yoluyla olmaktadır. Artık toplumda anadiline saygı bilinci

Mehmet ÖZDEMİR, Abdullah DAĞTAŞ

yerleşmiştir. Artık herkes kaleminin ve dilinin ucuna gelen yabancı bir sözcüğün Türkçesini kullanmaya çalışmaktadır” (Aksoy, 1970a: 358).

Bu konuda Cevdet Kudret’e itiraz eden bir başka yazar da Emin Özdemir’dir. Özdemir (1970), derginin *Nisan* sayısındaki “Yanıltmaca” başlıklı yazısında, Türk Dil Kurumu yöneticilerini ve dil devrimini sadece “sözcük türetme” yönüyle eleştiren Cevdet Kudret’e, “sözcük türetmenin “dil devrimi”nin sadece bir yönü olduğunu” belirterek karşılık verir. “Diğer yönlerinin ise halk ağzında ve eski metinlerde bulunan Türkçe kökenli kelimeleri bulmaya yönelik olduğunu” söyler. Ancak yazar, “Türetme yoluyla edinilen verimlere göre devrimi eleştirmek, tek yanlı, yanlış saptamalara götürür bizi. Cevdet Kudret’in yanılgıları da bu tek yönlü yaklaşımından doğuyor” (Özdemir, 1970ç:65-66) diyerek, kendi çabalarını savunur. Sonuçta biliyoruz ki “Derleme” ve “Tarama” sözlükleri, bu çabaların sonunda oluşturulmuştur.

Özdemir (1970), derginin *Haziran* sayısındaki “Yeni Sözcükler” başlıklı yazısında da “dil devrimi”nin diğer yönü olan “Osmanlıca” kelimelere, halk ağzındaki ve eski metinlerdeki sözcüklerden karşılık bulunması” ile ilgili bilgi verir. Ancak bulunan bu kelimelere neden “yeni” dediğini ise şöyle açıklar: “Şu örneklerde olduğu gibi: *konuk, tanık, assı, danışman, sevi, sayrı, arıtmak, düş, kınamak...* Aslında bu tür sözcüklere yeni dememek gerekir. Yeni değişimizin nedeni, uzun bir süre unutulduktan sonra yeniden kullanılış alanına çıktıkları, yaşarlık kazandıkları içindir. Yoksa yüzyılların ötesinden gelir her biri” (Özdemir, 1970d: 229). İlaveten Özdemir, “halk ağzından alınıp yazı diline sindirilen sözcüklerle gündeş ozan ve yazarlarımızın yapıt ve yaratılarını oluşturduklarını ve bunun yazınımızda, halkçı edebiyat denilen bir devrimin doğmasına ortam hazırladığını” ileri sürer. Çünkü yazara göre halka yaklaşmak demek, gerçekten de onun düşünce ve duygu dünyasıyla iletişim kurmayı; onun dilini tanımayı ve yaşatmayı gerektirmektedir.

Özdemir, “halkın dilinden yararlanmanın sadece sözcük alışverişi olmadığını, şiirimiz ve düzyazımızda insanlı, özlü verimlerin yaratımının halk dilinin bereketli topraklarına yönelişten sonra başladığını” dile getirir. Bu açımdan sonra da edebiyatımızın “taşlaşmış hava”sının kırıldığını belirten yazar, bunu şu örnekle açıklar: “Bir Cahit Külebi çıkmış, halkın ozanı Karacaoğlan’a şöyle seslenmiştir:

*Bacanak, senin sevdiğin
Kızların gelinlerin
Kemikleri sürme oldu amma
Yaşadı türkülerin...*

Dilde Sadeleşme Tartışmaları: 1970 Yılı "Türk Dili" Dergisinde Arapça, Farsça ve Batı Dillerinden Gelen Kelimelere Karşı Takınılan Tavr

Bu örneklerle vurgulamak istediğimiz gerçek şu: Halk dilinde var olan sözcüklerin yazı dilinde yer alması edebiyat ve sanatın halka dönük bir yola girmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur" (Özdemir, 1970d: 229-230).

Özdemir, "IX. yüzyıldan sonra Arapça ve Farsça sözcüklerin dilimize girmeye başlaması ve bunların, Türkçenin sözcük değerlerini gölgelemesi yüzünden Türkçe düşünüşün bulanıklaştığını ve giderek donuklaştığını" ileri sürer. Bu durumun "dil ve düşüncenin verimlerinin kendi yaşamımızdan, halkımızdan kopmasıyla sonuçlandığını" savunan yazar, "dil devriminin ise gerçekte Türkçe düşünüşü egemen kılma işi" olduğunu söyler. Bunu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan yaptığı şu alıntıyla da destekler. Karaosmanoğlu yazısında, "... bir dilin özelliğini sözlüğünde değil, ruhunda, dehasında aramak gerekir. Ben, bu ruhu, bu dehayı da Osmanlılıktan önceki Türkçe metinlerle halk edebiyatımızda bulacağımıza inanıyorum" (Özdemir, 1970d: 229) der. Özdemir, Karaosmanoğlu'nun sözlerindeki inanın dil devrimiyle birlikte eyleme dönüştüğünü, Türkçe düşünüşün dilimizin her kesiminde uyandığını, Osmanlıca sözcüklerin kullanıştan düştüğünü, bunların yerini Türkçenin öz değerlerinin aldığını ifade eder ve "yeni sözcükleri" de Türkçe düşünüşün ortaya çıkardığı söz birimleri olarak tanımlar.

Dilde sadeleşme tartışmaları esnasında, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Atatürk'ün aslında kullanmadığı "dil devrimi" gibi bir ifadenin sürekli tekrarlanması ile okuyucu üzerinde bir "algı" ve "kutsal bir zırh oluşturma" çabası dikkat çekmektedir. Eğer gerçekten öyle olsaydı, yani Atatürk, "kökünde yabancılık tespit edilen bütün kelimeler dilden atılacak yerine yenileri uydurulacak deseydi ve bunu bir kanun maddesi haline getirseydi, gerçekten bir dil devrimi söz konusu olurdu. Nelerin Atatürk devrimi olduğu Anayasa'da açıkça belirtilmiştir. Bunların arasında 'dil devrimi' diye bir şey yoktur" (Güngör,1987: 58). Bununla beraber, Atatürk'ün 1932-1934 yılları arası dil konusundaki görüşlerinin daha sonra farklılaşması (Gönülal, 2012; Banarlı, 2002) gerçeği yanında, yeni türetilen ve önerilecek kelimelerle ilgili "millî zevk" in ölçü kabul edilmesini istemesi, aslında tartışmaları sona erdirebilecek bir öneri olarak dikkat çekmeliydi.

Batı Dillerinden Gelen Kelimelere Karşı Takınılan Tavr

Derginin *Haziran* sayısında, dilimize "Arapça ve Farsçadan giren sözcüklerin çoğuna Türkçe karşılıklar bulunduğu; ancak son yıllarda Batı dillerinden dilimize giren sözcükler sorununun ortaya çıktığı" ifade edilmektedir. Bundan dolayı Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu'nun Şubat 1970 toplantısında Prof. Dr. Samim Sinanoğlu, Tahsin Saraç ve Emin Özdemir'den oluşan bir "yarkurul" seçtiği belirtilmekte ve bu "yarkurul" un yapacakları şu şekilde anlatılmaktadır: "Bu amaçla, çeşitli yapıtlar, sözlükler ve özellikle gazeteler taratılarak yabancı sözcüklerin saptanmasına başlanmıştır. Saptanan sözcüklerin kökleri ve Türkçede yükledikleri anlamlar göz

Mehmet ÖZDEMİR, Abdullah DAĞTAŞ

önünde tutularak bunlara karşılıklar aranmaktadır... Bulunan karşılıklar, bundan böyle, olanaklar ölçüsünde açıklamalarıyla birlikte dergimizde yayınlanacaktır” (Türk Dili, 1970: 197).

Derginin Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık sayılarında da bu “yarkurul”un Batı kaynaklı bazı kelimelere bulduğu karşılıklar yayımlanmıştır. Bu kelimelerden dikkat çekenleri şunlardır:

Devalüasyon: Değer düşürümü; **Devalüe etmek:** Değerini düşürmek; **Devalüe olmak:** Değeri düşürülmek; **Direksiyon:** Yönelteç; **Frigorifik:** Soğutmalı; **Fueloil:** Yağ-yakıt, sıvı-yakıt; **Grev:** İşbirakımı, bırakım; **Grevci:** İşbirakımcı, bırakımcı; **Kamp:** 1. Dinlenek, 2. Yaka, 3. Toplanak; **Kritik:** Sonul; **Kuvöz:** Yaşanak; **Lokavt:** İşkapatımı, kapatım; **Rafineri:** Arıtımyeri, arıtımevi; **Refuge:** Ortakaldırım; **Revalüasyon:** Değer-yükseltimi; **Revalüe etmek:** Değerini yükseltmek; **Rotantif:** Döner-basar; **Self servis:** Buyur-al (Sinanoğlu, Saraç ve Özdemir, 1970a: 197-200).

Anarşi: 1. Başsızlık, 2. Kargaşa; **Anarşist:** 1. Baştanımaz, 2. Kargaşacı; **Anarşizm:** 1. Baştanımazlık, 2. Kargaşacılık; **Anarşik:** Kargaşalı; **Emperyalizm:** 1. Buyuruculuk, 2. Elkoyuculuk; emperyalist: 1. Buyurucu, 2. Elkoyucu; **Militan:** Vurucu; **Nötr:** 1. Yansız, 2. Etkisiz; **Nötralize etmek:** 1. Yansızlaştırmak, 2. Etkisizleştirmek; **Nötralizasyon:** 1. Yansızlaştırma, Yansızlaştırılmaz, 2. Etkisizleştirme, etkisizleştirilme; **Nötralizm:** Yansızlık; **Pasifikasyon:** Barışlandırma; **Reform:** Düzeltim; **Reformist:** Düzeltimci (Sinanoğlu ve diğerleri, 1970b: 304-306).

Deşarj: 1. (Ruhbilimde) Boşalım, 2. (Akü vb. için) Boşalma; **Deşarj olmak:** 1. (Ruhbilimde) Boşalmak, İçini boşaltmak, 2. (Akü vb. için) Boşalmak; **Entern:** Yetişici (Hekim); **Enternlik:** Yetiştiricilik; **Otopsi:** Gözlegörü; **Staj:** Yetişim; **Stajyer:** Yetişmen; **Stajyerlik:** Yetişmenlik; **Terör:** 1. Yıldırı, 2. Yılgı; **Terörist:** Yıldırğan (Sinanoğlu ve diğerleri, 1970c: 379-380).

Kaparo: Güvenmelik; **Kapris:** Özenç; **Kaprisli:** Özençli; **Komando:** 1. Akıncı 2. Vurkaççı; **Nomankalatür:** Adlar dizisi; **Otorite:** 1. Yetke, 2. Söz dinletirlik, Sözü geçerlik, 3. Yüksek görevliler, Yetkili kişiler, 4. (Bilim alanında) yüksek yetkili kişi; **Otoriter:** 1. Sözü geçer, Söz dinletir, 2. (Siyasal Terim) baskıcı, baskılı; **Otoritarizm:** baskıcılık; **Provokasyon:** 1. Kışkırtma, 2. Kışkırtıcı; **Provokatör:** 1. Kışkırtmacı, 2. Kışkırtıcı; **Terminoloji:** Terimler Dizgesi (Sinanoğlu ve diğerleri, 1970ç: 463-465).

Analfabet: Okumaz-yazmaz; **Analfabetizm:** Okumaz-yazmazlık; **Doping:** Güç Katımı; **Antet:** Başlık; **Antetli:** Başlıklı; **Antet Koymak:** Başlık Koymak; **Kostümlü Parti:** Giyimli Eğlenti; **Kupür:** Kesik; **Mizansen:** Temel anlamı için: Sahneye Koymak, Oyun Düzeni; Mecaz anlamı için: Oyun, Düzen; **Mettörsen:** Sahneye Koyan, Sahneye Koyucu; **Organizasyon:** 1. Örgütlenme, Örgütlenme, 2. Örgüt, 3. Düzenleme, Düzenlenme; **Organize etmek:** 1. Örgütlemek, Kurmak, 2. Düzenlemek;

Organizatör: 1. Örgütleyici, Örgütçü, 2. Düzenleyen, Düzenleyici; **Oryantalist:** Doğubilimci; **Science-fiction:** Düşbilimsel Yapıt; **Standart:** 1. Ölçün, 2. Yaşam Düzeyi, 3. Ölçünlü; **Standardize Etmek:** Ölçünlemek; **Transfer:** 1. Aktarma, Geçirme, 2. Aktarıma, Geçirilme; **Transfer Etmek:** Aktarmak, Geçirmek, Almak; **Transfer Olmak:** Aktarılmak, Geçmek (Sinanoğlu ve diğerleri, 1970d: 37-39).

Amblem: Belirge; **Defile:** Giyim Gösterisi; **Diktatör:** Buyurgan; **Diktatörlük:** Buyurganlık; **Regülatör:** Düzenleç; **Regüle Etmek:** Düzenlemek; **Repertuvar:** Sunumlu; **Reserv:** Biriki; **Trasformatör:** Değiştirgeç; **Transplantasyon:** Örgen Aktarımı, Aktarım; **Turne:** Dolaşı (Sinanoğlu ve diğerleri, 1970e: 161-162).

Döviz: İstence; **Forum:** Toplu Tartışma; **Fren:** Durduraç; **Fren Yapmak:** Durduraca Basmak; **Frenlemek:** Gem Vurmak, Engellemek; **Kolokyum:** Konuşu; **Kontekst:** Bağlam; **Montaj:** Kur-tak; **Montajcı:** Kurtakçı; **Panel:** Açık Oturum; **Seminer:** Toplu Çalışma; **Sempozyum:** Bilimsel Şölen; **Slogan:** 1. Sav-söz, 2. Çarpıcı Söz (Sinanoğlu ve diğerleri, 1970f: 245-247).

1970 yılında Türk Dil Kurumu'nca görevlendirilen bu "yarkurul"un yedi ay boyunca, dilimize Batı dillerinden giren yabancı kelimelere karşılık bulma çabasının yerinde bir çaba olduğunu değerlendirmekteyiz. Fakat Batı menşeli kelimelere bulunan karşılıklarda dikkat çeken birçok önemli kusur bulunmaktadır. Bulunan karşılıkların ahenksiz oluşu, okunduğunda kulağa hoş gelmemesi, Türkiye Türkçesinde bulunmayan eklerin kullanılması- mesela "-men, -man" eki, Fransızca "-sel/-sal" eki- böylece bu eklerin dile sokulması, komik olması, birleşik kelime yapılması vb. bunlardan birkaçıdır.

Türk Dili dergisinin 1970 yılındaki sayılarında, Batı'dan gelen kelimelere bulunan bu karşılıkların dışında konuyla ilgili başka yazarlar da görüş bildirmişlerdir. Bunlardan biri olan Hatiboğlu (1970), derginin *Kasım* sayısındaki "Atatürk ve Bilim" başlıklı yazısında, "'Osmanlıca"da olduğu gibi Batı'dan gelen sözcülerin kullanımında da bir özentili olduğunu" söyler ve "bu soruna karşı nasıl savaşılabileceğiyle" ilgili şunları ifade eder: "... Millî prodüktivite, fueloil distribütörü, supermarket pazarları, ekspres yol, Sıtma Eradikasyon Personeli Sendikası Genel Merkezi vb. görülüyor ki, böyle bir savaş için birkaç yazar, birkaç kurum yeterli değildir. Sorun milletçe benimsenmeli, yabancı etkilere elbirliği ile karşı koymalıdır" (Hatiboğlu, 1970: 98).

Üner (1970), yukarıda da bahsettiğimiz "Dil Üzerine" başlıklı yazısında, dilimizdeki Arapça ve Farsça kelimelere, Batı dillerinden alınarak yenilerinin ilave edildiğini söyledikten sonra, "Aktüarya Müdürlüğü, Marketing Şubesi, Rehabilitasyon Merkezi, Reorganizasyon Kurulu, Telekomünikasyon, Prodüktivite, Enfrastrüktür..." (Üner, 1970: 153) gibi kelimelerin de "tez elden" Türkçeleştirilmesi gerektiğini vurgular.

Mehmet ÖZDEMİR, Abdullah DAĞTAŞ

Derginin *Temmuz* sayısında, “Aktarmalar” bölümünde, daha önce Panorama (2 Haziran 1970, sayı 71) dergisinde yayınlanan “Umut Verici Bir Çalışma” başlıklı yazıda, “dil devriminin “inanmış ülkücü aydınlar”ın çabalarıyla geniş ölçüde gerçekleştiği, dilimizin “Osmanlıca” denilen “yapma ve uydurma” dilden kurtulduğu, Arapça ve Farsçanın boyunduruğunu kırıp attığı” ifade edilir. “Ancak yıllardan beri dilimizin kapısını, bir başka tehlikenin çaldığı” belirtilir: “Bu tehlike Batı dillerinden giren sözcüklerdir. Türk dilinin bağımsızlığını korumak yalnız, Doğu dillerinin boyunduruğundan kurtarmakla sağlanmış olmaz. Özellikle teknik terimler, ekonomik ve toplumbilim terimleri şimdi de Batıdan gelmektedir. Gelmekte, elini kolunu salayı sallayı dilimize girmekte ve yerleşmektedir” (s. 348).

Yazının devamında, bu konuda “on yıl önce Türk Dil Kurumu’nca bir savaş açılmasının ilk adımlarının atıldığı; ama sonradan bu çalışmanın yeterince etkili olarak sürdürülmediği ve Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu’nun 1970’de konuyu yeniden ele almasının sevinilerek öğrenildiği” ifade edilir. Ayrıca “Bu kurulun çalışmalarının ilk ürünleri de yayımlanmış. Bu girişimi umutla karşılarıyoruz. Gördüğümüz ilk sözcükler çalışmanın olumlu yönünü muştuluyor” (s. 348) denilir.

Türk Dil Kurumu “Genel Yazmanı” Ö. Asım Aksoy (1970),²⁶ Eylül 1970 Cumartesi gecesi, Dil Bayramı kutlamaları üzerine Türkiye Radyoları’nda da bir konuşma yapar. Daha sonra bu konuşma derginin *Kasım* sayısında da yer alır. Aksoy bu yazısında, dilimize birçok kanal aracılığıyla giren “Batı sözcükleri salgınına” karşı şunları söyler: “Üzülerek söyleyeyim ki birçok kimseler, hatta resmî kurumlar, batılı sözcüklerin dilimize girmesine yardım etmektedirler. Arapça ve Farsçaya karşı gösterdiğimiz tepki, bunlar için de gösterilmeli; salgın elbirliğiyle önlenmelidir” (Aksoy, 1970b: 174).

Uyguner (1970), derginin *Kasım* sayısındaki “Atatürk ve Dilimizin Yabancı Diller Egemenliğinden Kurtulması” başlıklı yazısında, “Atatürk’ün, dilin ulusal olması gerektiğine değindiğini ve ancak bizim ulusal bir dil yaratamadığımızı” belirtir. Ardından “tam bir ulusal dilin olamayacağını; fakat dünün Arapça ve Farsça sözcükleri yerine, bugün Batı sözcüklerinin dilimize dolmakta olduğunu” söyledikten sonra Batı’dan yabancı kelime getirenlerle” ilgili şu uyarıları yapar: “Dünün aydını Arap ve Acem kültürü ile yetişmişti; günümüz aydını ise Batıya özenti duymaktadır. Batı ülkelerine gidenler oradan gelirken eşyaları ile birlikte dillerinde yabancı sözcükler de getiriyorlar. Yabancı dil öğrenenler, okudukları bir yazıyı ya da kitabı dilimize aktarırken yabancı sözcükleri kullanmağa, bazılarını da sözde Türkçeleştirmeği yeğ tutuyorlar... Louis Armand’ın konuşmasında geçen bir tümceyi “Enformatik bir dille söylersek, bu optimize edilmiş dünya sistemi sayılır.” gibi çevirmek bunun bir örneğidir” (Uyguner, 1970: 139).

Dilde Sadeleşme Tartışmaları: 1970 Yılı "Türk Dili" Dergisinde Arapça, Farsça ve Batı Dillerinden Gelen Kelimelere Karşı Takınılan Tavr

Uyguner, Batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulma yolunda bir çalışma yapıldığını; ancak bu çalışmada yöntem dikkat çekerek türetilen kelimeleri halkın kullanıp kullanmadığı ile ilgili şunları söyler: "Yeni sözcükler mi aranmalı, halkın kullandıkları mı? Sözgeşi, bu çalışmanın ilkinde "self-service" için "buyural" deniyor, halbuki satıcılar "seçal" der. Dördüncü öneri listesinde yer alan "kaparo" için "güvenmelik" öneriliyor. Acaba halkımız buna ne der? Herhalde "kaparo" için bir sözcük vardır halkın kullandığı" (Uyguner, 1970: 140). Burada da Uyguner'in halkın tercihlerini önemsemesi yerinde bir tavır olarak dikkat çekmektedir.

Köklügiller (1970), derginin *Eylül* sayısındaki "Batıdan Gelen Sözcükler" başlıklı yazısında, "Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen "dil devrimi"yle birlikte yaklaşık kırk yıldır Türkçenin kendini bulma, aslındaki güzelliklere kavuşma yoluna girdiğini, yabancı kurallar ve sözcüklerden arınarak ulusal bir edebiyatın güçlü bir "ses bayrağı" durumuna geldiğini ifade eder. Ancak Türkçenin Arapça ve Farsçanın etkisinden uzaklaşırken bu defa da batı dillerinden gelen sözcüklerin tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ve bilinçle üzerine eğilinmediği ve tedbirler alınmadığı zaman, dil devrimindeki gelişimin bu tehlike ile aksayacağını ileri sürer. Hatta bu konuda o zamanlar çıkarılmaya çalışılan 'dil yasası' ile ilgili şunu dile getirir: "Bunlar son yıllarda o denli artmıştır ki, 'devlet dilinde birliğin sağlanması' amacıyla, bir 'dil yasası' çıkarmanın gerekliliğine dek götürmüştür dilini sevenleri. (Ne yazık ki, kendilerine "milliyetçi" adını takıp, "gayrimillî" eylemler içinde bulunan egemen çevreler, bu önemli yasanın çıkmasını önlemişlerdir birkaç yıl önce.)" (Köklügiller, 1970: 466).

Köklügiller, ardından 2 Mart 1968 tarihli *Akşam*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinden derlediği yabancı kelimelerin bir listesini verir, yabancı kelimeleri kullanmanın bir "moda" ile başladığını ve bunda, "taklitçiliğe dayanan Batıcılık" anlayışı ile "dışa dönük bir ekonomi düzeni"nin başlıca nedenleri olduğunu söyler. Köklügiller, buna "dur demek zamanının geldiğini" belirterek Türk Dil Kurumu'nun bu konuda 1970 yılındaki girişimleriyle ilgili şunları söyler: "Türk Dil Kurumu'nun sorunla ilgili son girişimini sevinçle karşılıyoruz... Kurumun görevlendirdiği "yarkurul" üyeleri, Türkçeleştirmeyi yoğunlaştırmalı; yabancı kaynaklı sözcükler, öneri niteliğindeki karşılıklarıyla birlikte, kısa zamanda bir "kılavuz sözlük" halinde yayımlanmalı, kamuoyuna sunulmalıdır..." (Köklügiller, 1970: 467).

Dilimize daha çok "moda, özentî ve taklitçilik" sonucu Batı menşeli kelimelerin girmesinin bir "tehlike" olarak algılanmasını, bu hususta önlemler alınması gerektiğini belirten görüşleri desteklemekle birlikte Osmanlı Türkçesi'ne "Arapça ile Farsçadan oluşan uydurma ve yapma bir dil" olarak bakılmasını ve bu yolla itibarsızlaştırılmasını doğru bulmak mümkün değildir. Bununla birlikte Köklügiller ile Panorama dergisinde yayımlanan "Umut Verici Bir Çalışma"da, Türk Dil Kurumu'nca görevlendirilen "yarkurul"un 1970 yılında Batı menşeli kelimelere buldukları karşılıkları destekleyen ifadelerin aksine özellikle Uyguner'in Batı menşeli

Mehmet ÖZDEMİR, Abdullah DAĞTAŞ

kelimelere karşılıklar bulurken hangi “yöntem”in kullanıldığına ve bulunan bir kelimenin “dilin malı olmasında, dile yerleşmesinde” esas ölçütün “halk” olduğuna dikkat çekmesini de doğru bulmaktayız. Dil, onu asırlardır kullanan halkın malıdır, dili aslı yörüngesine uygun olarak ve tabii çizgisinde geliştirip değiştirecek olan gerçek de Atatürk’ün ifade ettiği gibi “millî zevk”tir.

Sonuç

Türk Dili dergisinin 1970 yılındaki sayılarına bakıldığında, dilde sadeleşme tartışmalarının en önemli bölümünü oluşturan kelime boyutundaki tartışmaların daha çok “ideolojik” ve “siyasi” olduğu görülmektedir. Atatürk’ün kültürel alandaki hedeflerinin en belirgin yanı, kendisini dil ve tarih alanında gösterir. Atatürk’ün 1931’de Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti’ni, 1932’de de Türk Dilini Tetkik Cemiyeti’ni kurması, bunun en açık delili sayılır. Bu kurumlardan Türk Dilini Tetkik Cemiyeti’nin amacı, elbette Türk dilini bilimsel yollardan araştırmak, tanıtmak ve yaymaktır. Ancak Atatürk’ün ölümünden sonra dil alanında başlayan bu çalışmalar “dil devrimi” adı altında, bir noktadan sonra “tasfiyecilik” aşamasına kadar ilerletilmiştir. Dil konusunda “ırkçılığa” varan bu aşırı tutum, karşı bir duruşun da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca siyasi gelişmeler ve koalisyonlar da bu konuda ihtiyaç duyulan “sağduyu”nun oluşmasına engel olmuştur. Özellikle 1960’lı yılların siyasi belirsizlikleri, 1970’li yıllardaki tartışmaların da zeminini oluşturmuştur. 12 Mart 1971 muhtırası ile sona ermiş olan böyle bir siyasi ortamda, dönemin siyasi belirsizliklerinden de istifade edip Atatürk’ün “*Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.*” sözünü, kendi ideolojik tavırlarına kalkan yapan *Türk Dili* dergisi yazarları ve Kurum, sadeleşme sürecini sert müdahalelerle asıl mecrasından uzaklaştırarak Türk dilinin tabii gelişimine darbe vurmuşlardır. Böylece 1912’de, Şehbâl dergisinde Süleyman Nazif’in ifade ettiği gibi, ‘Bir Mesele-i Müebbede’ (Özdemir, 2010) olarak devam eden dilde sadeleşme tartışmalarının, 1970’li yıllarda Türkçeye zarar veren bir süreç hâlini aldığı görülmektedir.

Türk Dili dergisindeki Arapça ve Farsça kelimeler üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında da dilimize yüzyıllar önce İslâmiyet’in kabulüyle girmiş, şarkı, türkü, hikâye ve romanlarımızda, atasözlerimizde kullanılmış; yani dilimizin malı olmuş bu kelimelere karşı “suçlayıcı” ve “reddedici” tavırların sergilendiği görülmektedir. Dergide ayrıca Arapça ve Farsça kelimelerle “savaşılması gerektiği”, bu kelimelerin “bir tarikatın, din ya da mezhebinin, tekke ve camilerin taşan terimleri olduğu”, “dilimize karışmamış olduğu”, “dili bozan kelimelerin Osmanlıca kelimeler olduğu”, savunulmuştur. “Türk’e Türklüğünü unutturduğu, ulusal bilincin geç uyanmasına sebep olduğu” ve bu kelimelerin dilimizden “silkeleyip atılması gerektiği” de ifade

edilmiştir. Bu menfi düşüncelerin yanı sıra, dilden atılacak olan Arapça ve Farsça kelimelerin yerine kullanımdan düşmüş, eski Türkçe kelimelerin canlandırmaya çalışılması düşüncesi, başka bir yanlışlığa sebep olmuş, anlaşılmaz bir dil ortaya çıkartılmıştır. Esas olan, canlı ve yaşayan dil ile bu dildeki kelimelerdir. Nitekim yeni türetilen ve önerilecek kelimelerle ilgili Atatürk'ün "millî zevk" in ölçü kabul edilmesini istemesi dikkate alınsaydı, bu noktada gereksiz tartışmalar yaşanmayabilir ve dilin bundan zarar görmesi engellenebilirdi.

Arapça ve Farsça kelimelere karşı takınılan bu tavırların diğer bir uzantısı da "Osmanlı Türkçesi" konusunda görülmektedir. İlginçtir, bu tartışmalarda "yabancı/Osmanlı kırmacı Türkçe" olarak nitelendirilen "Osmanlı Türkçesi" Türkçe sayılmamaktadır. Bu "reddetme" tavrının acaba ilmî bir yönü ve izahı var mıdır ya da olabilir mi? Maalesef, dünya medeniyetine önemli katkılarda bulunmuş, bir dönem dünya siyasetine yön vermiş ve günümüz Batı toplumlarında "insan hakları" adı altında savunulan görüşleri, gerçekten insanlık onuruna yaraşır bir şekilde sunmuş olan bir dönemin dilini, "reddedip silkeleyip atmaya çalışmak" ne kadar doğrudur? Ayrıca Türkçenin bu döneminin, Osmanlıca yerine "Osmanlı Türkçesi" olarak adlandırılmasının daha doğru olduğunu da düşünmekteyiz.

Diğer taraftan Osmanlı Türkçesinde "konuşma dili ile yazı dili arasındaki fark"ın eleştirilebilecek bir tarafı olduğu ortadadır. Zaten bu durum dergide yayımlanan bazı yazılarda eleştirilmiştir. Bununla birlikte nesiller arasında kültürel bir kopukluğa sebep olmadan dilin sadeleşmesi gerektiği de karşı görüşte olanlar tarafından savunulmuştur. Medeniyet değiştirme kararıyla birlikte edebiyatın da artık yeni güzelliklerin peşine düşmesi, bunları anlatması gerektiği bilinen bir gerçektir (Özdemir, 2013). Tabiidir ki yeni güzelliklerin peşine düşenler bu yeniliklerin tabiatını ortaya koyacak kelimelere daha fazla ihtiyaç duyacaklardı. Nitekim öyle de olur ve nesir dili, günden güne sadeleşerek yazı dili ve konuşma dili farkı ortadan kalkmaya başlar. "Yabancılıklarını sezdirmeyecek ölçüde anlatıma sindirilmiş" Arapça ve Farsça kelimelerin benimsenip dilden atılmaması görüşü, bu farkın ortadan kaldırılmasında etkili olmuştur. Bu görüş, sadeleştirilirken dile zarar vermeden, tabii gelişimine engel olunmadan yapılabileceğini göstermesi açısından bizce önem taşımaktadır.

Tartışmalar esnasında özellikle dikkati çeken bir nokta da Atatürk'ün aslında kullanmadığı "dil devrimi" gibi bir ifadenin sürekli tekrarlanarak Arapça ve Farsça kelimelerin atılması teşebbüsünde, bir dayanak ve gerekçe olarak kullanılmasıdır. Böylece okuyucu üzerinde bu kelimelerin "dil devrimi" sonucu ve gereği atılması, meşru hâle getirilmeye çalışılmıştır. "Harf inkılâbı" ile "dil devrimi" ifadelerinin art arda kullanılması da bu iki ifade arasındaki farkın anlaşılmasına sebep olmuştur. Milletin yüzyıllar boyunca kullandığı dilin bir "devrim" ile değiştirilemeyeceği

Mehmet ÖZDEMİR, Abdullah DAĞTAŞ

gerçeği, gözden uzak tutulmuştur. Zaten tartışmaların temel nedenini ve gerekçesini de bu ideolojik “devrim” tavrı oluşturmuştur.

Tartışmaların ikinci başlığı olan Batı dillerinden gelen kelimelere karşı takınılan tavra bakıldığında, öncelikle Dil Kurumu’nun belirlediği “yarkurul”un Batı dillerinden gelen kelimelere karşılık bulma çabası, gerçekten olumlu bir yaklaşımdır. Ayrıca dilimize daha çok “moda, özentî ve taklitçilik” sonucu Batı kaynaklı kelimelerin girmesinin bir “tehlike” olarak algılanması da dikkate değer bir yaklaşımdır. Her ne sebeple olursa olsun yabancı kelimelerin dilimize girmesi, benimsenecek bir durum değildir. Bununla birlikte yabancı dillerden gelen kelimelere karşılık bulmada şu yollara başvurulmalıdır:

1. Bu konuda zamanlama çok önemlidir. Karşılıklar, yabancı kelime dilimize girip yerleşmeden bulunmalıdır.
2. Yabancı kökenli kelimelere karşılık bulmak için öncelikle kelime türetme yoluna gidilmelidir. Bunun için de işlek kök ve eklerden yararlanılması ve eklerin doğru kullanılması gerekir. Ayrıca yeni türetilen kelimeler ahenkli; yani kulağa hoş gelen bir müzikaliteye sahip olmalıdır.
3. Bu tedbirlere rağmen yabancı kökenli kelimelere hâlâ bir karşılık bulunamamışsa birleşik kelime yapma yoluna gidilmelidir.
4. Birleşik kelime ile de karşılanamıyorsa, derleme ve tarama sözlüklerinden yeni kelimelere uygun karşılıklar aranmalıdır.
5. Bu yollarla bulunan karşılıklar en sonunda halkın beğenisine sunulmalı ve halkın beğenip kullandığı kelimeler yaşatılmalı, halkın beğenmediği tutmadığı kelimelerde de ısrar edilmemelidir.
6. Derlem ve tarama sözlüklerinden de bu kelimelere uygun bir karşılık bulunamazsa, o kelime alfabemize göre nasıl okunuyorsa o şekilde değiştirilerek alınmalıdır.
7. Bütün bu tedbirler ve imkânlar işe yaramazsa, ancak o zaman yabancı kelime, istemesek de dilimize aynen girmektedir.

Yukarıda adı geçen “yarkurul”un veya Türk Dil Kurumu’nda ona benzer Türk dili uzmanlarından oluşturulacak bir kurulun yabancı kelimelere karşılık bulurken izlemesi, hassas olması ve başvurması gereken yollar sırasıyla bunlardır. Tartışmalar esnasında “yarkurul”un, yukarıda sayılan yolları dikkate almadığı hususu eleştiri konusu edilmiştir.

Mesela “montaj” kelimesine karşılık “kurtakçı”, “direksiyon” kelimesine karşılık “yönelteç”, “fren” kelimesine karşılık “durduraç”, “kostümlü parti” yerine “giyimli eğlenti”, “transformatör” yerine bulunan “değiştirgeç” gibi karşılıklar kulağa hoş gelecek bir ahenge sahip olmadıkları için halk tarafından

benimsenmemiştir. "Doping"e "güç katımı", "otopsi"ye "gözlegörü", "staj"a "yetişim", "stajyer"e "yetişmen", "terör"e "yıldırı, yıldı", "terörist"e "yıldırğan" vb. karşılıklarının bugün için kullanılmıyor olması da bu iddiamızı doğrular mahiyettedir. Ayrıca fazla işlek olmayan "- mAn" ve Fransızcadan alınan "-sAl" ekinin yaygın bir şekilde kullanılmasının da bir başka tartışma konusu olduğunu söyleyebiliriz.

Nitekim "yarkurul"un bulduğu karşılıkları destekleyen iki yazı -Köklügiller'in yazısı ile "Umut Verici Bir Çalışma" adlı yazı - dışında Uyguner'in Batı kaynaklı kelimelere karşılıklar bulurken hangi "yöntem"in kullanılması gerektiğini vurguladıktan sonra, türetilen bir kelimenin "dilin malı olmasında, dile yerleşmesinde" esas ölçütün "halk" olduğuna dikkat çekmesi önemlidir. Uyguner'in de belirttiği gibi, "yeni kelimeler, bir 'yöntem' dâhilinde ve halkın beğeni unsurları; yani milli zevki esas alınarak türetilmeli" görüşü, o dönemin tartışmaları için aslında bir çıkış yolunu da göstermektedir.

Son olarak, bir dildeki kelimelerin görevleri, sadece insanların anlaşmalarını sağlamak değildir. Onlar aynı zamanda milletin kültür değerlerini nesilden nesle aktarmayı sağlayan vasıtalarlardır. Bu bakımdan kelimeler dilin can damarlarıdır. Halkın kullandığı her bir kelime hem bireyin hem toplumun hayatında yer edinmiş bir anlam dünyasına sahiptir. Onun için başka dillerden gelip dilimize yerleşmiş, "Türkçeleşmiş" kelimelere "suçlayıcı" ve "reddedici" bir tavırla yaklaşılmalıdır. Yine Osmanlı Türkçesini; "Osmanlıca, üç dilin karışımından meydana gelmiş bir dil" şeklinde tanımlamanın da yanlışlığına dikkat çekmeliyiz. Yabancı kaynaklı kelimelere karşılık bulurken de bir yöntem dâhilinde hareket edilmesi ve bu işin uzmanlarınca yapılması gerekmektedir. Bu süreçte, dilin tabii gelişimine zarar verilmemeli, nesiller arasındaki bağlantıyı sağlayan dilin kendi kanunlarınca gelişmesine ortam hazırlanmalıdır. Cemil Meriç'in(2004) dediği gibi, kamûs yani dil, bir milletin hafızası ve namusudur. Dilin tabii gelişimine uygun olmayan her teşebbüs de milletin hafızasına zarar verecektir.

Kaynaklar

- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil/Ana Çizgileriyle Dilbilim 1. 2. 3. Ciltler*. (5. baskı).Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoy, Ö. Asım. (1970a). Ağaca Balta Vurmuşlar "Sapı Bedenimden" Demiş". *Türk Dili*, 21(221), 356-361.
- Aksoy, Ö. Asım. (1970b). Genel Yazman Ömer Asım Aksoy'un Radyo Konuşması. *Türk Dili*, 23(230), 173-176.
- Banarlı, N. S. (2002). *Türkçenin Sırları*. (18. baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşr.
- Bosnalı, S. (2014). *Dil Planlaması ve Standartlaşma Kapsamında Yeni Lisan Hareketine Toplumdilbilimsel Bir Yaklaşım*. 100. Yılında Yeni Lisan Hareketi ve Millî

- Edebiyat Çalıştayı Bildirileri. (2. baskı). (Yay. Haz. H. Argunşah ve O. Karaburgu). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, s. 26-41.
- Ercilasun, B. A. (1993). *Dilde Birlik*. (İlaveli ikinci baskı). Ankara: Ecdad Yay.
- Ergin, M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. (4. baskı). İstanbul: Bayrak Bas. Yay. Dağ.
- Fromkin, V., Rodman, R. and Hyams, N. (2010). *An Introduction to Language*. (Ninth edition). USA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Gönülal, Y. (2011). Dil-Toplum İlişkisi Açısından Türkiye’de 1940 Sonrası Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 1127-1137.
- Gönülal, Y. Ö. (2012). *Cumhuriyet Dönemi Dil Tartışmalarının Türk Dili Eğitimi Yansımaları (Toplum Dil Bilimi Bakımından Bir İnceleme)*. Yayımlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Güngör E. (1987). *Dünden Bugünden, Tarih- Kültür- Milliyetçilik*. (4. baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hacieminoğlu, N. (2011). *Türkçenin Karanlık Günleri*. (6. baskı). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1970). Atatürk ve Bilim. *Türk Dili*, 230, 95-98.
- Horozcu, O. R. (1970). TDK Ödüllerini Kazananlar. *Türk Dili*, 23(231), 258-259.
- İz, Fahir. (1988). Atatürk ve Türk Dil İnkılabı. (Çev. Tüten Özkaya). *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 4(12), 1009-1022.
- Korkmaz, Z. (1973). Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi. *A.Ü.D.T.C.F. Türk Dili ve Ed. Araş. Ens. Türkoloji Dergisi*, 4(1), 1972, 97-114.
- Köklügiller, A. (1970). Batıdan Gelen Sözcükler. *Türk Dili*, 22(228), 466-467.
- Levend, A. S. (1960). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. (2. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Levend, A. S. (1970a). Türkçeyi Bozanlar. *Türk Dili*, 21(221), 353-355.
- Levend, A. S. (1970b). Öz Türkçeyi Yadırgayanlar. *Türk Dili*, 21(222), 441-443.
- Levend, A. S. (1970c). Öz Türkçe-Osmanlıca Kırmaları Türkçe. *Türk Dili*, 22(225), 169-173.
- Mampe, B., Friederici, A., D., Christophe, A. and Wermke, K. (2009). Newborns’ Cry Melody is Shaped by Their Native Language. *Current Biology*, 19(23). DOI 10.1016/j.cub.2009.09.064
- Meriç, C. (2004). *Bu Ülke*. (24. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ongun, C. S. (1970). Yeni Dilimiz. *Türk Dili*, 21(220), 345-347.
- Özbay, M. (2007). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara: Öncü Kitap.
- Özdemir, E. (1970a). Bir “Dil Bilgini”nin Yanlıları. *Türk Dili*, 21(220), 329-333.
- Özdemir, E. (1970b). Nedenleme. *Türk Dili*, 22(226), 325-330.
- Özdemir, E. (1970c). Dil Donkişotluğu. *Türk Dili*, 23(231), 262-265.

Dilde Sadeleşme Tartışmaları: 1970 Yılı "Türk Dili" Dergisinde Arapça, Farsça ve Batı Dillerinden Gelen Kelimelere Karşı Takınılan Tavr

- Özdemir, E. (1970ç). Yanıltmaca. *Türk Dili*, 22(223),65-68.
- Özdemir, E. (1970d). Yeni Sözcükler. *Türk Dili*, 22(225),228-231.
- Özdemir, E. (1980). *Dil Devrimimiz*. (3. baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Özdemir, M. (2010). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Divan Edebiyatı Tartışmaları*. (3. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özdemir, M. (2013). *Reddedilen Miras: Fâilatünfâilün...* (2. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Pala, İ. (2002). Türk Dili Nereden Nereye. *Journal of İstanbul Kültür University*, 2, 47-54.
- Salihoglu, M. (1970). Agâh Sırrı Levend ve Yeni Kitabı. *Türk Dili*, 22(225), 240-243.
- Seyfettin, Ö. (11 Nisan 1911). Yeni Lisan. *Genç Kalemler*, 2(1) 1-13.
- Sinanoğlu, S., Saraç, T. ve Özdemir, E. (1970a). Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar. *Türk Dili*, 22(225), 197-200.
- Sinanoğlu, S., Saraç, T. ve Özdemir, E. (1970b). Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar II. *Türk Dili*, 22(226), 304-306.
- Sinanoğlu, S., Saraç, T. ve Özdemir, E. (1970c). Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar III. *Türk Dili*, 22(227), 379-380.
- Sinanoğlu, S., Saraç, T. ve Özdemir, E. (1970ç). Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar IV. *Türk Dili*, 22(228), 463-465.
- Sinanoğlu, S., Saraç, T. ve Özdemir, E. (1970d). Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar V. *Türk Dili*, 23(229), 37-39.
- Sinanoğlu, S., Saraç, T. ve Özdemir, E. (1970e). Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar VI. *Türk Dili*, 23(230), 161-162.
- Sinanoğlu, S., Saraç, T. ve Özdemir, E. (1970f). Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar VII. *Türk Dili*, 23(231), 245-247.
- Tekin, T. (1988). Atatürk ve Türk Dilinde Reform. *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 4(12), 1023-1043.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Dil Dâvâsı*. (Mülakat: Burhan Bozgeyik). İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Türk Dili. (1970). Batı Kaynaklı Sözcüklere Türkçe Karşılıklar. *Türk Dili*, 22(225), 197-200.
- Türk Dili. (1970). Umut Verici Bir Çalışma. *Türk Dili*, 22(226), 348.
- Türk Dili. (1970). Yansımalar. *Türk Dili*, 22(226),343.
- Uyguner, M. (1970). Atatürk ve Dilimizin Yabancı Diller Egemenliğinden Kurtulması. *Türk Dili*, 230, 137-141.
- Üner, R. (1970). Dil Üzerine. *Türk Dili*, 22(224), 152-154.